

З. В. Лукомська, доц. канд. арх.
кафедра архітектурного проектування
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

sorianalukomska@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8769-1830

МІСТОБУДІВНА СПАДЩИНА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ XVII – XVIII СТ.

Анотація. Метою дослідження є розкриття цінності визначних об'єктів об'ємно-розпланувальної структури міст Івано-Франківської області, які є яскравими зразками архітектури періоду бароко. Особливу увагу у статті приділено спорудам та комплексам, які втратили свій первісний статус, перебувають у критичному технічному стані та є під загрозою зникнення.

Ключові слова: історичне місто, історична розпланувальна структура, цінний містобудівний об'єкт, епоха бароко.

Постановка проблеми

У дослідженні представлено цінні об'єкти барокової епохи, які відігравали роль містотворчих елементів історичних міст. На даний час існує проблема визначення їх місця і ролі у містобудівній композиції при закладенні міста чи комплексу та при реконструкції чи модернізації міста у майбутньому. Розглянувши характерні містобудівні утворення на території Івано-Франківської області було виявлено, що частина із них розглядались як об'єкти історико-архітектурної спадщини та не були предметом комплексного дослідження композиційної та об'ємно-розпланувальної структур історичних міст, а частина об'єктів взагалі опинилась поза увагою архітектурно-містобудівних наукових досліджень [1].

У даному дослідженні представляємо об'єкти які досягли найбільшого розквіту у період XVII – XVIII ст. та були відображенням ренесансно-барокових містобудівних теорій Європи, частина із них реалізовувались знаменитими європейськими та українськими зодчими або під їх впливом. Серед них Станіславів (Івано-Франківськ), Єзупіль, Маріямпіль, Калуш, Городенка, Чернелиця, Гвіздець, Більшівці, Отинія, Снятин, Надвірна та ін. У період XVII – XVIII ст. ці об'єкти мали значні статуси, відігравали ключову роль у історико-містобудівному розвитку регіону [2, 3]. На даний час майже всі вони втратили

первісний статус, а цінність навіть існуючих визначних об'ємно-просторових елементів історичних міст є применшена.

Виклад основного матеріалу

Розглянуті містобудівні об'єкти відповідають урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст., суть якої полягає у принципі розташування середмістя поєданого із замком. Така модель з'явилась на території Польщі в другій половині XVI ст. і застосовувалась у різних варіантах просторових вирішень. Нова оригінальна і незвичайна концепція форми, ролі і функції, яку часто зустрічаємо у цей період залишила по собі багатство накопичених культурних цінностей у наступних століттях.

При розгляді значного масиву містобудівних об'єктів Західної України таких як, міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодалні двори було виявлено, що частина із них є яскравими прикладами реалізації прогресивних європейських містобудівних теорій XVII – XVIII ст.. Характерні риси барокової архітектури і сьогодні прослідковуються у об'ємно-розпланувальних структурах досліджених об'єктів та є домінантами у сучасному середовищі історичних міст та селищ міського типу [4].

У представлених об'єктах ідентифіковано складові елементи (частина з яких втрачена) історичної об'ємно-розпланувальної структури, які творили середовище історичних міст чи містобудівних комплексів у XVII – XVIII ст. і які стали фундаментом для подальшого їх розвитку. І саме барокові риси міст, монастирських, замково-палацових комплексів творили неповторний образ, своєрідне середовище цих цінних історичних комплексів. До занепаду їх призвела сукупність чинників, таких як – збройні конфлікти, втрата актуальності функції, науково-технічний прогрес, природні умови.

Але сьогодні, коли минуло понад три століття із часу найвищого розквіту цих об'єктів, об'ємно-розпланувальна структура збережених будівель та комплексів вражає та захоплює масштабом, довершеністю просторових композицій та майстерним високопрофесійним виконання архітектурно-будівельних робіт.

У даному дослідженні представляємо найхарактерніші та унікальні містобудівні комплекси, за допомогою яких можливо прослідкувати особливості та ідейний зміст містобудівних процесів XVII – XVIII ст.

ЄЗУПІЛЬ

Селище міського типу Єзупіль Тисменицького району Івано-Франківської області, розташоване в межиріччі ріки Дністер та ріки Бистриці. Із початку XVII ст., входило у розряд найбільш значних міст на Покутті та було у власності родини Потоцьких. Воно повністю відповідало урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст.: складалось із середмістя із приринковими кварталами, укріпленого замку – резиденції, монастирського комплексу, оборонної системи із в'їзними брамами, розвинених передмість [5, 6] (рис.1).

Місто Єзупіль виникло на території давнішого села Чешибіси, про існування якого перша письмова згадка датована 1435 роком [7.с.20]. У 1598 році місто стає

власністю родини Потоцьких, які причинились до його найбільшого розквіту [7.с.29]. Маємо відомості, про те що на період 1637 р. довкола міста були вали, а вода з ріки Бистриці та навколишніх ставків стікала в рів, який оточував Єзупіль з усіх боків. На в'їзді зі сходу та заходу стояли дві брами. Біля східного в'їзду на куті, по праву руку стояв монастир, зліва, ближче до брами – замок. А на протилежному боці середмістя, на заході була – церква. Центр містечка творив ринок з ратушею, близький до квадрата, за ним вздовж валів йшли вулички, звані “затилами”. На зовні, за брамами, розкинулись передмістя: на схід – Піскоглоди, на захід – Галицьке і Трошкове. Замок і монастир були обнесені валами, і тільки через підйомні мости можна було потрапити до них. Крім того замок і монастир мали добрі укріплення, тож могли оборонятись навіть в разі, якщо містечко було би захоплене ворогами. Минаючи глибокий рів, який відділяв замок від міста, через браму можна було потрапити на невеличке замкове подвір'я, на яке виходили вікна кімнат. Назовні в замкових стінах виднілися бійниці. Сам замок був одноповерховий, збудований з цегли та каменю, у плані близький до квадрату. З чотирьох його боків були вибудовані вежі, з яких відкривався чудовий вид на околицю. Дві міські брами були збудовані з каменю і мали приміщення для варті. Як замок так і монастир відділяли від містечка невеликі однак глибокі ставки [8]. Поступово монастир перебудовувався із дерев'яного в мурований. В 1648 році закінчилось будівництво монастиря. Костел був хрестовим у плані. Фронтон споруди поєднаний із вежею. В підземеллі костелу знаходились три склепи. В самому костелі було п'ять коштовно оздоблених вівтарів. Була при костелі багата бібліотека. Частина вільної території від ставка слугувала за цвинтар. Все монастирське подвір'я оточував мур.

Рис. 1. Історичні та сучасні зображення міста Єзуполя: Домініканський костел (сер. XVII ст.); забудова ринкової площі.

У 1648 р. містечко в числі інших галицьких фортець було здобуте козаками, від чого звичайно постраждала забудова міста.

У 1651 р. помер власник міста гетьман Микола Потоцький, успадкував місто його син Микола з іменем якого пов'язуємо період найбільшого економічного та містобудівного розвитку міста, це - звільнення для міщан від податків та мит, надання прав ремісникам об'єднуватись у цехи, право на проведення щотижневих торгів. У цей період Єзупіль намагався конкурувати із фортецею у Станіславові, але татарська навала 1676 року привела до нового запус­тіння Єзуполя і за оцінками істориків містечко вже більше ніколи не піднялось на таку економічну висоту, як до приходу чужинців [7. С. 33- 39].

У даному дослідженні представляємо схему реконструкції історичної розпланувальної структури міста на період XVII – XVIII ст. із зазначенням збережених та втрачених об'ємно-планувальних елементів, яку складено на основі історичних картографічних, іконографічних, описових матеріалів. Базовими елементами при проведенні робіт з ідентифікації виступають існуючі цінні елементи історичного міста: домініканський монастир (1597 - 1651)⁶, фрагменти квартальної ринкової забудови, елементи розпланувальної структури у вигляді вулиць та доріг, фрагменти рельєфу: залишки ровів, які первісно оточували все місто та розмежовували середмістя, замок, монастирський комплекс та передмістя, водойми (рис.2).

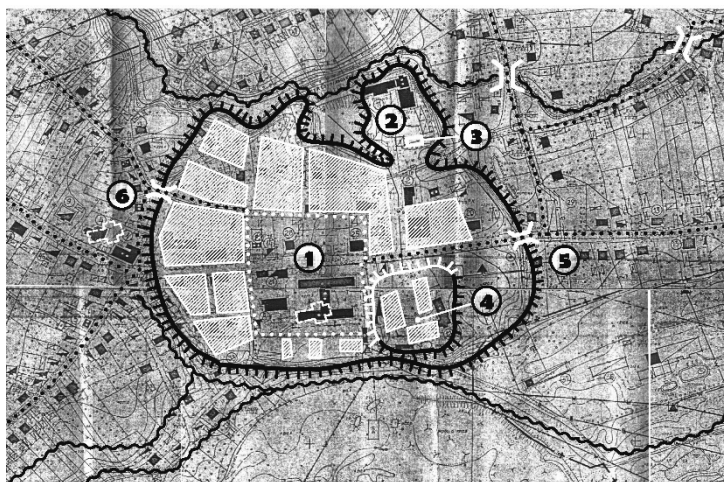

Рис. 2. *Схема реконструкції історичної розпланувальної структури міста Єзуполя на період XVII – XVIII ст. Експлікація: 1. Територія ринкової площі, 2. Споруди домініканського костелу та монастиря, 3. Монастирська дзвіниця, 4. Замок, 5. В'їзна брама західна, 6. В'їзна брама східна. Примітки: білим кольором позначено втрачену історичну забудову періоду XVII – XVIII ст.*

⁶ Авторство костелу приписують Павлу Римлянину. Збереглися згадки про візди Римлянина «на роботу» до Єзуполя у 1598 і 1617 роках. На даний час споруда костелу збережена у загальному об'ємі, втрачено є тільки завершення вежі костелу. Інтер'єр та екстер'єр монастирського комплексу потребують проведення реставраційно-відновлювальних заходів.

Ядром композиції виступала чотирикутна наближена до квадрату площа ринок із квартальною забудовою через яку проходив так званий “волоський” торгівельний шлях зі Львова у Волощину. До ринкової площі примикала також наближена до квадрату укріплена територія резиденції власників міста. Вся територія середмістя була оточена потужною оборонною системою із двома в’їзними брамами. Монастирський комплекс відігравав роль окремого об’ємно-планувального елемента за рахунок укріплень, які розділяли його із середмістям, але в той же час існував стійкий композиційно-планувальний зв’язок між ними. Навколо міських валів були розвинені середмістя. На основі проведеного планувального аналізу та натурних обстежень можемо робити висновок про існування у XVII ст. на території Єзуполя міста – фортеці із довершеною композицією, яка прослідковується у існуючій об’ємно-розпланувальній структурі.

ГВІЗДЕЦЬ

Гвіздець - селище міського типу, розташоване на правому березі річки Чорнява - притоки Пруту, за 20 км. від районного центру – міста Коломиї [3. С. 191 - 192].

У Гвіздці знаходився оборонний замок, як і замок у Бережанах розташований він був у низовині. У цьому випадку допомагали непрохідні болота. Маючи таку надійну природну заслону на території замку розташовувалась резиденція старости, а пізніше молдавського намісника, пекарня, підвали для продуктів, комори, стайні, криниця. Замкові мури сягали по ширині до 4 метрів, виконані вони були з місцевого вапняку, якого багато в околицях містечка. Значні турецько-татарські наїзди витримував замок впродовж XV – XVII ст. Впродовж згаданого періоду замок нищили і відбудовували знову. Стояв він і у наступному XVIII ст., після захоплення Галичини Австрією у 1772 коли втратив своє оборонне значення, і був розібраний тільки у 1778 – 1779 роках. На місці колишнього замку залишилась замкова криниця, яка і досі служить людям [9. С. 21 - 25].

Крім того фортеця у Гвіздці відіграла вирішальну роль під час знаменитої Обертинської битви 1531 року, в результаті якої землі Покуття на наступні 250 років залишились у складі королівства польського.

Хоча перша історична письмова згадка про Гвіздець походить із 1373 р. найціннішим з точки зору архітектурно-містобудівної спадщини є період XVII – XVIII ст.

У XVI ст. Гвіздець належав до родини Бучацьких, потім Потоцьких та Пузин [9. С. 25 - 28]. Із сім’єю останніх пов’язаний активний розвиток міста, який розпочався із 1715 року. Саме цього року князь Міхал Пузина заснував у місті дерев’яну резиденцію бернардинів, у 1728 році дерев’яний костел та монастир згоріли, а вже через кілька років розпочалось будівництво мурованого костелу Непорочного Зачаття Найсвятішої Діви Марії з монастирем. До складу сакрального комплексу входили: притулок для дітей сиріт, бібліотека, лікарня,

броварня, пасіка, овочевий город та грядки для квітів, надбрамна дзвіниця і цвинтар. Вся територія комплексу була оточена цегляними мурами. Головні будівлі монастиря були споруджені італійськими майстрами і до оздоблення його долучились майстри львівської школи Йогана Георга Пінзеля [9. С. 80 - 87]. На даний час визначний пам'ятковий сакральний комплекс потребує проведення чергових ремонтно-реставраційних робіт (рис. 3).

Власниками міста в період XVII ст. була уфундована також унікальна дерев'яна споруда синагоги, оскільки переважаючою етнічною громадою в місті були євреї. Синагога XVII ст. була зруйнована у 1940-х роках, але на даний час, а саме в період 2010 – 2014 років була виконана реконструкція склепіння із розписом та експонується у Єврейському історичному інституті у Варшаві (рис. 4) [10].⁷

Окрім значного оборонного замку об'ємно-розпланувальну структуру міста періоду XVII – XVIII ст. формували: площа ринок з ратушею, костел бернардинів та монастир, дерев'яна синагога, дерев'яні церкви. Через ринкову площу проходив життєво важливий шлях з Сучави і Хотина на Львів, що сприяло його розвитку. Ядром композиції міста виступала чотирикутна, близька до квадрату, площа ринок, навколо якої зосереджувались головні споруди міста.

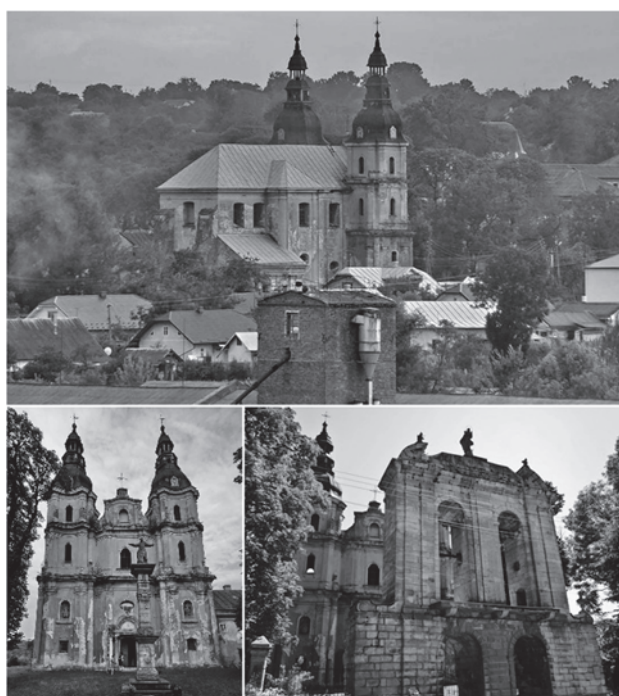

Рис.3. Костел Непорочного Зачаття Найсвятішої Діви Марії з монастирем (сер. XVIII ст.) у Гвіздіці. Існуючий стан.

⁷ Реконструкція стала можливою завдяки збереженому рукопису праці живописця Кароля Зиндрама Машковського (1868–1938), який перебував у Гвіздіці восени 1891 року, де займався вивченням малярського вистрою синагоги. У 1898–1899 роках Машковський доповнив свою працю рисунками, виконаними на завдання Польської академії знань. Реконструкція була реалізована завдяки старанням Єврейського історичного інституту у Варшаві у співпраці з Handshouse Studio (Массачусетс, США).

Рис.4. Синагога XVII ст. у Гвіздіці: історичні зображення екстер'єру та інтер'єру; сучасне зображення відтвореного склепіння із розписом.

ГОРОДЕНКА

Городенка – місто, районний центр Івано-Франківської області. В урочищі Галузівка вже у XII – XIII ст. існувало укріплене валами давньоруське городище, від чого можливо і походить назва міста. 13 лютого 1668 року місто отримало магдебурзьке право. Городенка мала, окрім замку, власні земляні, кам'яні і дерев'яні фортифікації. Природний захист творили глибокі яри, засипані у XX ст., які обмежували середмістя на резиденцію власників міста. Збереглися рештки кам'яного муру монастиря василіан, що існував тут від кінця XVII ст. до 1780 – х років. Поблизу нього була міська Волоська брама та Шофарів міст від яких починалась дорога на Буковину. Через місто пролягав давній торговельний шлях, що йшов через Серафинці і далі до Хотина [11, С. 68 - 77].

Ключову роль у містобудівному розвитку Городенки у середині XVIII ст. відіграв граф Микола Потоцький, який мав бажання перетворити місто та свою “магнатську столицю” [11, С. 23 - 26]. Саме тоді Городенка випередила сусідні міста у зведенні громадських та сакральних споруд. У 1740 – х роках збудовано знаменитий триарковий міст – символ Городенки – через глибоку долину ріки Ямгорів. Він виконує свою функцію вже понад 250 років і є другим за давністю мостом в Україні серед тих, що збереглись до нашого часу (рис. 5).

Замок у Городенці до наших днів не зберігся, (як і подібні укріплення в Коломиї, Снятині, Гвіздіці, Заболотові, Отинії), але згадується у ряді архівних документів XVII – XVIII ст. Заклав його у першій пол. XVII ст. Христофор Стжемеський, а розташовувався він у північній частині середмістя на скелястому

високому правому березі потоку Ямгорів і являв собою укріплений двір місцевого феодала [11, С. 14 - 17].

Рис. 5. Монастир із костелом Непорочного Зачаття Діви Марії (XVIII ст.) у Городенці: існуючий інтер'єр та екстер'єр; історичні фото фрагментів інтер'єру (сьогодні втрачені).

Існуючий монастир із костелом Непорочного Зачаття Діви Марії XVIII ст. мистецтвознавці відносять до найвизначніших споруд стилю пізнього бароко в Центральній Європі. Костел у Городенці став першим на наших землях витвором Бернарда Меретина та одною із трьох його найвизначніших робіт. Заснував городенківський костел Микола Потоцький, староста Канівський фундаційним актом від 22 серпня 1743 р. для ченців-місіонерів театинського ордену. Одночасно він заснував для них при костелі розкішну двоповерхову резиденцію. Навпроти костелу на осі південної вежі стоїть кам'яна коринфська колона зі статуєю Богоматері Непорочного Зачаття, другої половини XVIII ст., яка, правдоподібно, також є твором Пінзеля і відноситься до львівської скульптурної школи. Така ж колона знаходиться в селі Новосілка Золочівського району коло церкви, фундованої Миколою Потоцьким [12, 13] (рис. 5).

Окрім знаменитого монастиря театинців у місті існував ряд сакральних споруд. Миколою Потоцьким у 1763 р. спеціально для української громади Городенки була уфундована Успенська церква – визначна пам'ятка архітектури пізнього бароко. Над храмом працювали Б. Меретин та Й. Г. Пінзель. За архівними даними на період сер. XVIII ст. у Городенці налічувалось 11

дерев'яних церков, котрі нажаль не збереглись. В цей період був споруджений Вірменський костел (роки спорудження 1686–1706) — найстаріша збережена будівля міста Городенки на Івано-Франківщині, яка збереглася до наших днів, пам'ятка вірменської архітектури. В 1743 році була споруджена велика мурована Синагога, яка у перебудованому вигляді збереглась до цього часу [11, С. 35 – 48, 63 - 66] (рис. 6).

Рис. 6. Цінна історична забудова Городенки: Успенська церква (XVIII ст.); Монастир із костелом Непорочного Зачаття Діви Марії (XVIII ст.); історичний триарковий міст (XVIII ст.); Велика синагога (XVIII ст.). Існуючий стан.

У дослідженні представляємо схему історичної розпланувальної структури міста на період XVII – XVIII ст. із зазначенням збережених та втрачених об'ємно-планувальних елементів, яку складено на основі історичних картографічних, іконографічних, описових матеріалів (рис. 7). Базовими елементами при проведенні робіт з ідентифікації виступають існуючі цінні елементи історичного міста: історичні вулиці та дороги, історичні мости, монастир театинців із костелом (сер. XVIII ст.), яскраво виражена у рельєфі підвищена платформа втраченого замку, Успенська церква, Вірменський костел, Синагога. Можливо прослідкувати та ідентифікувати чотирикутну площу ринок. Цікавим композиційним прийомом, яким вирізняється планувальна структура міста є розташування чотирикутної площі ринок під кутом по відношенню до головної вулиці міста, яка відігравала роль головної планувальної осі у період

сер. XVIII ст.. Вздовж саме цієї осі були розташовані найвизначніші сакральні споруди міста. Ймовірно у такий спосіб власник міста хотів акцентувати значення центру міста, а також забезпечити театральність розкриття міської панорами, естетику перспективи середмістя.

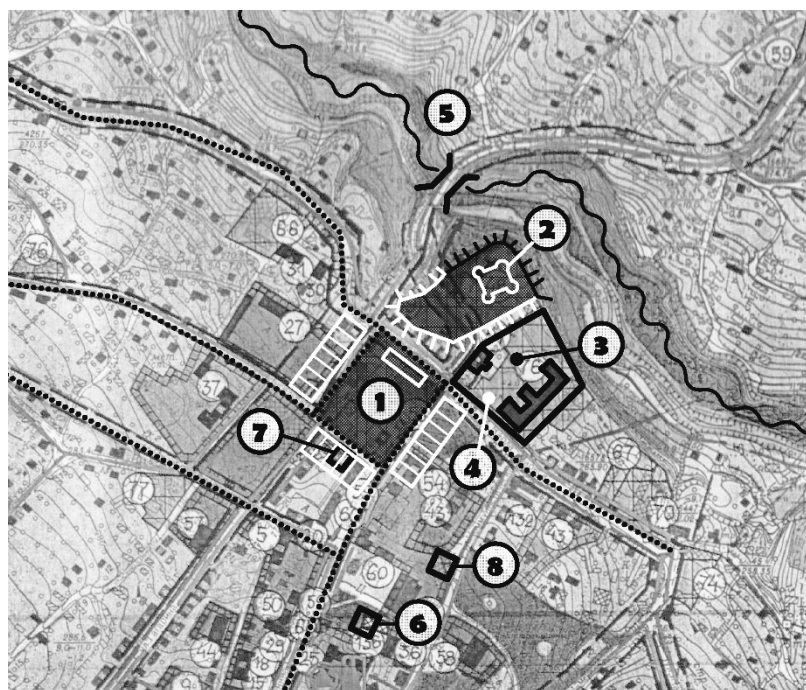

Рис. 7. *Схема реконструкції розпланувальної структури історичного ядра міста Городенки на період XVII – XVIII ст. Експлікація: 1. Територія ринкової площі, 2. Замок, 3. Монастирська резиденція, 4. Костел театинців, 5. Історичний триарковий міст (XVIII ст.), 6. Успенська церква, 7. Велика синагога, 8. Вірменський костел. Примітки: білим кольором позначено втрачені історичні споруди періоду XVII – XVIII ст.*

ЧЕРНЕЛИЦЯ

Колишнє містечко, а сьогодні селище міського типу Чернелиця розташоване на сході Івано-Франківської області, неподалік міста Городенки на правому березі Дністра. Вперше селище згадується як село у грамоті 1440 року, у 1584 році згадується як місто. У той час містечко було центром «ключа», а, отже, сюди стікалася людність з довколишніх сіл на ярмарки. Тут працювали кілька ремісничих цехів [14, 11. С. 80, 3. С. 195].

Найціннішим та наймасштабнішим елементом історичної розпланувальної структури містобудівного об'єкту виступає частково збережений чотирикутний замок із чотирма бастіонами закладений магнатами Язловецькими та добудований у сер. XVII ст. брацлавським воєводою Михайлом Чарторийським.⁸

⁸ До споруд замку в Чернелиці входили міст над широким ровом, мурована в'їзна брама увінчана зі сторони міста гербом Чарторийських "Погоня", який також розташований над входом у Домініканський костел. Замок у плані був чотирикутним із чотирма бастіонами. На дитинці замку резиденція мурована, яка складається із великих сіл, великої зали по праву руку від входу, каплиця, по ліву сторону від входу розташовувались стайня, возівня, сторожівка, пекарня, мурована криниця по середині дитинцю.

Цей фортифікаційний об'єкт відігравав важливу роль в обороні кордонів Речі Посполитої у другій пол. XVII ст. [15, 17] (рис. 8).

Рис. 8. В'їзна брама Чернелицького замку (сер. XVII ст.). Існуючий стан.

Рис. 9. Забудова на території ринкової площі у Чернелиці: історичне зображення (поч. XX ст.); сучасний стан.

Окрім споруди замку у центральній частині середмістя знаходився ринок видовженої чотирикутної форми із ратушею. Ймовірно середмістя на первісних етапах розвитку міста було оточене валом та частоколом із в'їзною брамою, про що повідомляють історичні описи. Ринкові квартали очевидно розташовувались вздовж довгих сторін ринку, так як із короткої східної сторони до площі примикав замок, а із західної в'їзна міська брама. Ринкова забудова очевидно була одноповерховою, будівлі були окремо стоячими (рис. 9). На одній осі із замком, яка виступала повздовжньою планувальною віссю також і площі ринок, знаходиться Домініканський костел збудований 1661 року [16] (рис. 10). Причому будівельна техніка та матеріал будівництва замку-резиденції та костелу є ідентичними. Існує також гіпотеза про існування підземного ходу між замком та костелом, який проходить під площею ринок. З цього випливає, що головні елементи об'ємно-розпланувальної структури міста, такі як ринкова забудова середмістя з ратушею, замок, костел та інші сакральні та громадські споруди, які

сьогодні не існуючі, утворювали єдину лінійну композицію і ймовірно були реалізовані в один період.

Рис. 10. Домініканський костел (XVII ст.) у Чернелиці: історичне зображення (поч. XX ст.); сучасний стан.

Як підсумок проведеного історико-архітектурного аналізу представляємо складену принципову схему реконструкції розпланувальної структури міста на період XVII – XVIII ст. Важливою планувальною особливістю містобудівного комплексу, є розташування оборонного замку та колишнього середмістя на мисоподібному підвищенні між потоками, що течуть до місцевої ріки Должок. Саме особливості рельєфу були використані будівничими для підсилення важкодоступності оборонного замку та утворення компактної осьової композиції середмістя (рис. 11).

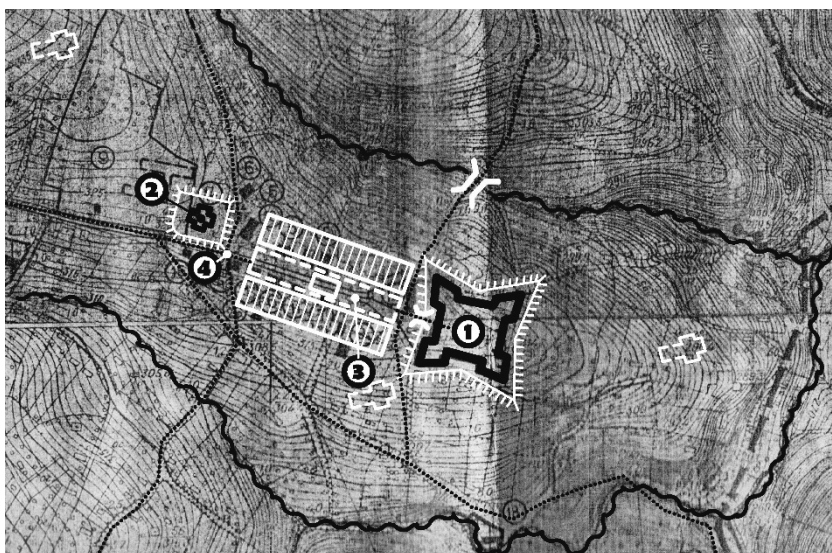

Рис. 11. Схема реконструкції розпланувальної структури історичного ядра міста Чернелиці на період XVII – XVIII ст. Експлікація: 1. Територія замку, 2. Домініканський костел, 3. Територія ринкової площі з ратушею, 4. В'їзна брама. Примітки: білим кольором позначено втрачені історичні споруди періоду XVII – XVIII ст.

МАНЯВСЬКИЙ СКИТ

Манявський скит - цікавий приклад оборонного монастирського ансамблю XVII—XVIII ст., розпланування якого пристосовано до особливостей складного рельєфу гірської місцевості. Комплекс споруд Манявського скиту займає вузьку терасу між схилом гори Вознесінки та урвистим берегом потоку Батерс (Скитець). Відповідно до рельєфу ділянки територія монастиря має нерегулярну форму, дуже витягнуту з південного сходу на північний захід.

Рис. 12. Манявський Скит. Загальний вигляд.

Монастир було закладено 1281 року [18, 19, 20. С. 108 - 109], проіснувавши 300 років він з невідомих причин припинив своє існування. Заново скит у Маняві відкрито 1611 року, цього ж року було зведено першу монастирську церкву Святого Христа. Розбудова монастиря розпочалась 1619 року, коли монастир почали обносити високими кам'яними мурами та для оборони звели три вежі. Було збудовано в'їзну та виїзну брами, а також розпочато будівництво церкви за зразком Христо-Воздвиженського храму в Києві⁹. На території монастиря були підземні ходи, які виходили в глибині гір. Один з них вів на гору Вознесінку, де розташовувалась церква Вознесіння Господнього [20. С. 101 - 107].

Розквіт монастиря припадає на другу половину XVII ст., а саме після надання йому Константинопольським патріархом статусу Ставропігії. На той період Манявський скит був найбільшим православним монастирем на цілу Україну. Йому виявляли покору 556 православних монастирів Руського воєводства, Волощини та Молдавії. У 1660 – ті 1670 – ті роки він постраждав від турецько-

⁹ Христо-Воздвиженський храм був споруджений в XVII ст. над входом в Ближні печери Києво-Печерської Лаври. Церква була тричастинною з двома банями над навою та вівтарем. Західний притвір був кам'яним, вся інша частина споруди була дерев'яною з опасанням. Біля 1670 р. дерев'яну частину церкви перебудували.

татарських нападів і переживав період занепаду, але був відновлений за кошти жертводавців [21].

Монастир був великим культурним та освітнім центром на теренах заходу України. На території скиту були три церкви – Воздвиженська,¹⁰ Богородична і новозбудована.

У стінах монастиря знаходилась найбільша з бібліотек Прикарпаття з безліччю стародруків, художня школа, яку у першій половині XVIII ст. очолив художник – чернець Іов Кондзелевич [23], під керівництвом якого у 1698 – 1705 роках створено знаменитий Богородчанський іконостас¹¹ – визнаний взірцевим іконостасом періоду бароко у українському мистецтві [22, 23]. У монастирі діяла професійна хорова школа партесного співу.

Рис. 13. Споруди Манявського Скиту: вежа – скарбниця, келії, трапезна, в'їзна брама.

Ліквідація монастиря розпочалась 1785 року за рішенням цісаря Франца Йосифа II за ініціативою василіан. І тільки у 1970 – 80 - х роках частину споруд Манявського монастиря відреставровано та у 1998 році передано православній громаді (рис. 12, 13).

¹⁰ Хрестовоздвиженська дерев'яна пізніше була продана у Надвірну, але під час Першої світової війни згоріла.

¹¹ Після закриття Манявського скиту у 1785 році іконостас було продано до Троїцької церкви, в селі Богородчани. У травні 1916 року іконостас демонтовано австрійськими військами і вивезено вантажівками у Краків. При сприянні центральної комісії з охорони пам'яток у Відні, в жовтні того ж року його перевезли до Австрійського музею мистецтва і релігії, що знаходився у Відні. Після війни, іконостас потрапив до одного із варшавських музеїв. У грудні 1924 року, завдяки бажанню і заходам громади Богородчан та активного клопотання митрополита Андрея Шептицького, Варшавське міністерство охорони пам'яток перевезло іконостас до Львова для експонування у Національному музеї, де він зберігається і сьогодні.

До складу об'ємно-планувальної структури комплексу входили: потужні фортифікації у вигляді високих кам'яних стін, на вході чотиристинна вежа-дзвінниця, ще дві башти, одна з них триповерхова чотирибічна скарбниця, вихідна брама грубої кам'яної кладки із склепінням, три церкви, одноповерхова кам'яна споруда з келіями між якими велика трапезна з вівтарем, розташовані за брамою монастирський сад та монастирський цвинтар. Всі елементи комплексу утворювали цікаву врівноважену осьову композицію та були гармонійно вписаними у складний гірський ландшафт. На осі що з'єднувала в'їзну та виїзну брами розташовувалась головна сакральна споруда, яка відігравала роль композиційного центру об'ємно-розпланувальної структури монастиря. На перпендикулярній осі у складі захисного муру розташовані оборонні вежі. Другорядні споруди монастиря доповнювали єдину композицію комплексу органічно вписуючись у загальний контекст скиту. Визначальним у об'ємно-планувальній композиції комплексу було створення ансамблю за рахунок поєднання вертикальних акцентів горизонтальним оборонним муром.

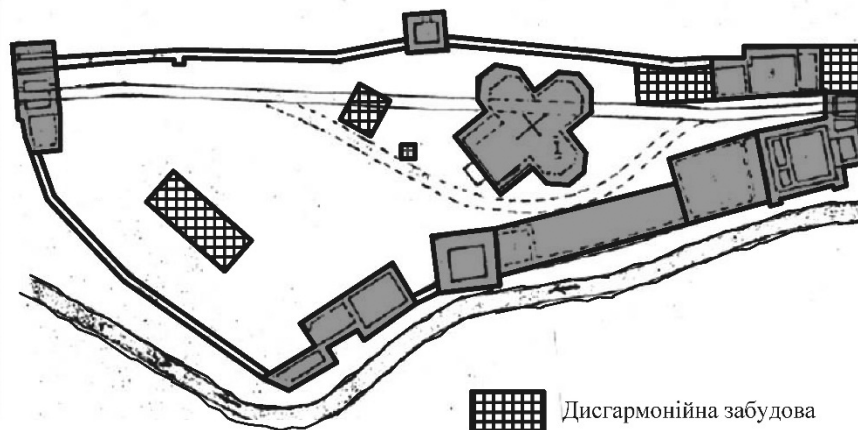

Рис. 14. Схема розташування історичних споруд Манявського Скиту.

Нажаль цілісне сприйняття об'ємно-планувальної структури монастиря сьогодні знівельоване за рахунок влаштування у монастирському дворі та за його мурами дизгамонійних, нестильових споруд, які порушують як композиційну структуру комплексу та і негативно впливають на історичне унікальне середовище монастиря, позбавляють його цілісного сприйняття глядачами (рис. 14).

Висновки

Дослідивши об'ємно-планувальні особливості та характерні риси представлених історичних містобудівних комплексів можемо стверджувати, що на території Івано-Франківської області знаходиться значна кількість цінних містобудівних об'єктів з багатим історичним минулим, які презентують особливості та велич епохи бароко. Представлені об'єкти та планувальні

елементи формували характер унікального цілісного середовища у XVII – XVIII ст., яке сьогодні частково втрачене. При тому у кожному із досліджених утворень можливо прослідкувати планувально-композиційні зв'язки базових елементів міста чи комплексу. На прикладі розглянутих об'єктів можемо прослідкувати прагнення зодчих до створення просторових архітектурно-ландшафтних ансамблів. Дослідивши історичні джерела також можливо зрозуміти ідейний зміст та символічне навантаження об'єктів. З цього випливає висновок, що не тільки пам'ятки сакральної, громадської та оборонної архітектури XVII – XVIII ст. відіграють роль цінної історико - архітектурної спадщини, а весь містобудівний комплекс із всіма своїми складовими та із середовищем, яке вони утворюють є цінною містобудівною спадщиною, яку необхідно берегти та охороняти.

Поряд із незаперечною цінністю розглянутих комплексів у дослідженні висвітлено проблематику існуючого стану кожного з них, яка притаманна більшості історичних міст Західної України. Головною проблемою є пошук шляхів збереження історико-містобудівної спадщини, яка є під загрозою знищення. Більшість цінних елементів історичного середовища на сьогоднішній день не мають відповідного статусу, не є інвентаризовані, паспортизовані, тобто більшість історичних об'єктів потребують проведення робіт з виявлення, ідентифікації, наукового вивчення, класифікації, інвентаризації та паспортизації нововиявлених пам'яток архітектури. Проведення наукових розвідок на стику дисциплін дасть можливість розкрити особливості розвитку існуючих історичних об'єктів, виявити та ідентифікувати втрачені цінні складові первісної об'ємно-розпланувальної структури міста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Покуття. Історико – етнографічний нарис* / [голов. ред. А. Королько; ПНУ ім. В. Стефаника]. – Львів: Манускрипт, 2010. – 455 с.
2. *Czolowski A. Dawne zamki i twerdze na Rusi Halickiej* / A. Czolowski // *Teka Konserwatorska Galicyi wschodniej*. – Lwow, 1892. – 70 s.
3. *Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область*. – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – 639 с.
4. *Логвин Г. Н. Українське бароко в контексті європейського мистецтва* / Г. Н. Логвин // *Українське бароко та європейський контекст*. – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 10 – 23.
5. *Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття XVI–XVII ст.: у 3 т.* / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1992. – Т. 1. – С. 204 – 205.
6. *Балінський М. Старожиття Польща...* / М. Балінський, Т. Ліпінський. – Варшава, 1845. – Т. II, ч. 2. – С. 720.
7. *Дейчаківський І. Єзупіль* / Ігор Дейчаківський. – Івано-Франківськ, 1997. – 192 с.

8. Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672...через королівство польське... / [переклав Іван Сварник]. – Жовтень. – №№ 9-10. – 1983. – с.100.
9. Сенюк Б. Гвіздець – місто. Історія Гвіздця і межівних сіл / Б. Сенюк. – Івано-Франківськ, 2007. – 240 с.
10. Kost B. Boska polichromia z Gwoźdźca (Tekst ukazał się w nr 3 (199) za 14-27 lutego 2014). – Режим доступу: <http://kuriergalicyjski.com/index.php/zabytki/3028-boska-polichromia-z-gwo-d-ca>
11. Смеречанський Р. Віків минулих твердь / Р. Смеречанський, О. Каглян, І. Миронюк, В. Никифороук. – Ів-Франківськ: Лілея-НВ – 2014. – 198 с.
12. Якимович Б. Парафіяльний Костел і монастир у м. Городенці Івано-Франківської області / Б. Якимович // Україна та українці: події далекі і близькі. Вибрані праці [Львівський національний університет ім. І. Франка]. – Львів, 2014. – С.130 – 137.
13. Krasny P. Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny Marii i dawny klasztor Misjonarzy w Horodence / Piotr Krasny, Jan Karol Ostrowski // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. – Kraków: «Antykwa», drukarnia «Skleniarz», 2009. – Cz. I, T. 18. – 386 s., 509 il. – S. 79-105.
14. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czołowski. – Lwów : Nakładem autora, 1892. – 70 s.
15. Квятковський Л. Архітектура замку в Чернелиці / Л. Квятковський // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб. наук. праць за результ. IV міжнародної конференції молодих науковців – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – Вип. 4. – С. 76 – 81.
16. Zaucha T. Kościół parafialny p. w. św. Antoniego w Chernelicy / Tomasz Zaucha // Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej/ [Red. Jan K. Ostrowski]. – Kraków, 2003. – Cz. 1, T. 18. – S. 53 – 55.
17. Нагірний В. Чернелицький замок / В. Нагірний // Матеріали III Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. – Коломия, 1997. – С. 38–39.
18. Wagilewicz I. Monaster Skit w Maniawie/ I. Wagilewicz. – Lwow, 1848. – S. 13 – 14.
19. Целевич Ю. Історія скиту Манявського / Ю. Целевич. – Львів, 1887.
20. Гаврилів Б. Вшанування пам'яті “Руської трійці” / Б. Гаврилів, І. Миронюк, Ю. Угорчак. – Ів-Франківськ, 2011. – 170 с.
21. Сіреджук П. Відомі й невідомі сторінки скрижалей Манявського Скиту / П. Сіреджук // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Ів-Франківськ, 2011. – Вип. 3. – С. 27 – 34.
22. Скит Манявський і Богородчанський іконостас / [автори текстів М. Драган, І. Свенціцький, В. Пещанський]. – Жовква, 1926.

23. Возницький Б. Творчість українського художника Іова Кондзелевича / Б. Возницький // Львівська картинна галерея: Виставки. Знахідки, Дослідження. – Львів, 1967. – С.45 –57.

Z. Lukomska, PhD Arch.
Architecture Design Department
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gaz

TOWN-PLANNING HERITAGE OF IVANO-FRANKIVSK REGION DATED XVII – XVIII C.

Abstract. The purpose of the presented research is to expose historical value of certain elements of shape and planning structure of Ivano-Frankivsk region, which become bright examples of baroque architecture. In this article special attention is paid to the buildings and complexes that have lost their primary status, that are in critical technical condition and are threatened.

Key words: historical town, historical planning structure, valuable urban object, Baroque epoch.

З. В. Лукомська, доц. канд. арх.
кафедра архітектурного проєктирования
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ XVII - XVIII ВВ.

Аннотация. Целью исследования является раскрытие ценности выдающихся объектов объемно-планировочной структуры городов Ивано-Франковской области, которые являются яркими образцами архитектуры периода барокко. Особое внимание в статье уделено сооружениям и комплексам, которые потеряли свой первоначальный статус, находятся в критическом техническом состоянии и находятся под угрозой исчезновения.

Ключевые слова: исторический город, историческая распланировочная структура, ценный градостроительный объект, эпоха барокко.